

Москалець В. П.,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та
клінічної психології,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
E-mail: bober.if@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0724-2657

ЛОГОТЕРАПЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОТРАВМ ЗЛОЧИННОЇ ВІЙНИ РОСІЇ В УКРАЇНІ

Військові злочини рашистів в Україні травмують психіку насильницьким відчуженням від людяності – нищенням фундаментальних засад солідарного життя людей та основних умов психічного здоров'я: безпеки існування, справедливості й свободи. Але фрустрації безнадії та «компенсаторному насильству», як найбільш деструктивним реакціям на таке відчуження, протидіє реальна перспектива надійного відновлення цих засад в недалекому майбутньому – Україна захистить за допомогою всього демократичного світу добро, людяність від оскаженого зла. На цій підставі висунуто основну гіпотезу статті: Праведність війни України з Росією та реальна перспектива людяного майбутнього після нашої перемоги є запорукою ефективності логотерапевтичного підходу до психотравм цієї війни. Істотний наслідок психотравм – втрата суб'єктом інтересу до свого теперішнього й майбутнього. (З. Фрейд). Отже, необхідною умовою і потужним фактором психологічної реабілітації осіб з психотравмами є відновлення такого інтересу. Інтереси людини, які сповнюють її життєвою наснагою, інтегруються у її смислі життя. Життєдайний смисл життя – це необхідна умова і провідний чинник нормального формування, функціонування та психічного здоров'я особистості. (В. Франкл). Такі смисли базуються на універсальних цінностях: 1) творення; 2) переживання; 3) ставлення. В статті обгрунтовано гіпотезу, що в логотерапевтичному підході до психотравм злочинної війни Росії в Україні «працюватимуть» насамперед цінності ставлення, мотиваційно-динамічною основою яких є базовий прояв свободи вибору особистості – здатність обирати своє ставлення до своєї долі. У логотерапії універсальне саногенне ставлення до всіх

значущих для суб'єкта втрат і руйнацій базується на вірі в «над-смысл» – в існування Бога, який любить людей, що надає високого смыслу існуванню людства та кожної людини і живить надію щодо благополучного фіналу земних страждань. Показано, як така віра долає зумовлені психотравмою стан безнадійності, втрату інтересу до життя тощо. Висвітлено процедуру роботи з невротично-фаталістичною фіксацією суб'єкта на наслідках своєї психотравми. Основна суб'єктна потуга цієї процедури – екзистенційний вибір добра, довершеним проявом якого є любов, що виявляється у здатності щиро піклуватись. Суб'єкт, який піклується з любов'ю, почуває свою життєдайну силу, що спонує його саногенною втіхою – потужною спонукуючою інтересу до життя.

Ключові слова: психотравма, психічне здоров'я, відчуження від людяності, інтерес, цінності ставлення, смысл життя, над-смысл, свобода вибору, любов, піклування.

Вступ

Актуальність проблеми зумовлюється масованим, катастрофічним травмуванням психіки людей військовими злочинами рашистських загарбників в Україні, що вимагає створення належних умов для надання ефективної психологічної допомоги особам, які потерпають від наслідків психотравм цієї війни. Вивчення особливостей таких психотравм привело нас до гіпотетичного висновку, що на загал вони вимагають логотерапевтичного підходу. В Україні психотерапевтичний потенціал логотерапії вивчається й використовується все ще недостатньо. Водночас, наш досвід успішного застосування логотерапевтичного підходу в процесі надання психологічної допомоги спонукав нас аналітично обґрунтувати перспективність цього підходу до психотравм злочинної війни Росії в Україні.

Теоретичний аналіз

Аналіз базових досліджень і публікацій. Психічна травма (скорочено психотравма) – це, згідно з енциклопедичним визначенням, «...шкода, завдана психічному здоров'ю людини інтенсивною дією несприятливих факторів навколишнього середовища чи стресовими впливами інших людей. Глибина психічної травми залежить від особистої значущості травмуючої події, емоційної стійкості та психологічної захищеності людини. За характером дії психотравмуючі впливи класифікують на 3 види: 1) за інтенсивністю впливу – масовані (катастрофічні), раптові й гострі, які пригнічують адаптаційні можливості

людини; 2) за соціально значущими наслідками – вузькоспрямовані і багатопланові дії, внаслідок чого змінюється соціальна позиція людини (повага людей, винагороди, можливість самоствердження, соціальний престиж); 3) за особистими наслідками – біологічні та особистісно-руйнівні, які зумовлюють виникнення неврозів і психосоматичних захворювань» (Степанов, 2006).

Військові злочини рашистських нелюдів проти людяності в Україні за інтенсивністю впливу є масованими (катастрофічними), тому що вони нищівні щодо фундаментальних засад солідарного життя та основних умов психічного здоров'я людей – безпеки самого існування, справедливості та свободи. Невинних людей масово вбивають, калічать, гвалтують, грабують, руйнують їхні домівки, цілі міста, а вони не можуть дати тому ради. Однак, всупереч масованому травмуванню психіки цими злочинами, кожен може знайти цілющий для своєї душі, життєдайний *інтерес* і в майбутньому, і в теперішньому. Адже Україна успішно захищає і захистить за допомогою усього демократичного світу добро, гуманізм від оскаженілого вселенського зла. Цей факт відкриває реальну перспективу людяного майбутнього, яке твориться вже тепер, і кожен має можливість так чи інакше долучитись до цього творення, що дозволяє нам висунути *першу гіпотезу*: Праведність війни України з Росією та реальна перспектива людяного майбутнього після нашої перемоги є запорукою та потужним чинником ефективності логотерапевтичного підходу до психотравм цієї війни.

Термін «травматичне захворювання» ввели Й. Брейер і З. Фройд. Відтак З. Фройд утворив низку назв, семантично споріднених з цим терміном: «травмуючий фактор»; «травмуюча подія»; «травматичний невроз»; «травмування психіки»; «психічна травма». Згодом останню почали вкорочувати: «психотравма». З. Фройд вбачав основний фактор патогенезу посттравматичного захворювання у фіксації хворого на події, яка завдала психотравми, що виявляється у його нездатності упоратись з надто інтенсивними для нього, нав'язливими негативно забарвленими переживаннями, пов'язаними з цією подією. Згідно з його поясненням: «Трапляється, що травмуюча подія, яка стрясає всі основи попереднього життя, зупиняє людей настільки, що вони втрачають всілякий *інтерес* до теперішнього та майбутнього і в душі постійно залишаються в минулому, але ці нещасні не обов'язково мають стати нервовохворими. Ми не хочемо переоцінювати для характеристики неврозу цю одну рису, якою б постійною та значущою вона не була. <...> Всілякий невроз несе в собі таку фіксацію, але не всі фіксації на травмуючій події призводять до неврозу <...> Прикладом афективної фіксації на чомусь минулому є туга (сум, печаль), яка спричиняє

цілковите відсторонення від теперішнього і майбутнього. Але навіть для неспеціаліста туга виразно відрізняється від неврозу. Натомість є неврози, котрі можна назвати патологічною формою туги.» (З. Фрейд, 1989). Отже, згідно з З. Фройдом, події, які травмують психіку, мають різні наслідки, але всі ці наслідки об'єднують наявна в кожному з них втрата *інтересу* до теперішнього і майбутнього.

Основний механізм психотравми він вбачав у потужному ударі принципу реальності по принципу вдоволення. Мовляв, психіку особи травмує жорстка відмова її потягам *libido* та/або *mortido (tanatos)* щодо їх задоволення. Однак зазначав, що цей механізм неможливо припасувати до всіх невротичних розладів. Але наш дискурс не вимагає занурення в глибини й тонкощі психоаналітичних тлумачень процесів травмування психіки. Тому ми використовуємо лиш важливий для нас висновок з них: «Відмінність між душевним здоров'ям і неврозом виводиться з практичних міркувань і визначається за результатом – чи достатньою мірою залишилась у даної особи здатність насолоджуватись та працездатність?» (Фрейд, 1989). Вочевидь, що ці здатності позитивно корелюють з інтересом суб'єкта до свого теперішнього і майбутнього життя. Відтак, психоаналітичне трактування психотравми дозволяє нам висунути *другу гіпотезу*: необхідною умовою і потужним чинником ефективної психотерапії пацієнтів/клієнтів, які потерпають від її наслідків, є відродження й посилення їх інтересу до свого майбутнього і теперішнього.

Мета статті: Представити аналітичне обґрунтування актуальності логотерапевтичного підходу до психотравм злочинної війни Росії в Україні, яке засновується на результатах здійснених автором та його учнями відповідних практичних процедур надання психологічної допомоги.

Методологія, результати дослідження та дискусія

Істотною особливістю психотравмуючих подій війни є надзвичайно жорстоке, нищівне насильство. Відтак, на наш погляд, *злочинна війна Росії проти України травмує психіку головним чином жорстоким насильницьким відчуженням від людяності, що є глумливим нищенням самих засад солідарного існування людини серед людей*. Таким самим чином травмували психіку Голодомор, Гулаг, Холокост та інші масштабні катастрофи гуманізму (людяності).

Згідно з Е. Фроммом, *однією* з найбільш важливих реакцій на руйнівне насильство, якому суб'єкт не може ефективно протидіяти, є його глибоке розчарування – він почувається жорстоко обманутим щодо засад людського життя, а відтак може почати ненавидіти життя. «Якщо

ні на що і ні на кого не можна покластись, якщо віра людини в добро і справедливість виявляється лиш гупою ілюзією, якщо править Диявол, а не Бог, тоді життя дійсно гідне ненависті, а біль наступних розчарувань стає дедалі нестерпнішою. Саме в цьому випадку хочеться довести, що життя зле, люди злі і ти сам злий. Розчарування у вірі й любові до життя робить людину циніком і руйнівником. Йдеться, таким чином, про деструктивність відчаю – розчарування щодо життя призводить до ненависті до життя. <...> В моїй клінічній практиці, – розповідає Е. Фромм, – я часто зустрічав такі глибокі переживання втрати віри; вони утворюють характерний лейтмотив у житті людини.» Він назвав цей лейтмотив «компенсаторним насильством». Мовляв, суб'єкт, який зазнав жорстокого безкарного насильства, може компенсувати цю наругу руйнуванням, нищенням, убивствами, що приносить йому садистську насолоду – руйнуючи, знищуючи життя він мстить життю за те, що воно жахливо скривдило його (Фромм, 1992).

Але в українців на загал має бути принципово інша реакція на руйнівне насильство рашистів – заснована на любові до життя, тому що Україна воює за добро, перемагає й переможе вселенське зло, сконцентроване в Росії, що відкриває реальну перспективу справді людяного майбутнього для нашої політичної нації у колі прогресивних націй і створених ними демократичних держав. На наш погляд, насамперед цим зумовлюється ефективність та перспективність логотерапевтичного підходу до травмування психіки злочинною війною рашистів в Україні.

Нагадаємо, що творець логотерапії, В. Франкл був в'язнем 4-х нацистських концентраційних таборів смерті, як мільйони інших людей, єдина «провина» яких полягала в тому, що вони були євреї. Тобто, ці люди були насильницьки відчужені від людяності нацистами, що масовано (катастрофічно) травмувало їх психіку. В. Франкл протиставив цьому відчуженню «упертість духу» – так він назвав здатність не лише не втрачати духовно-морального ества, людяності, порядності за будь-яких обставин, під впливом найжахливіших мук, а й підтримувати інших, слабших, котрі занепадають духом і впадають у відчай. «Прапором», під яким надавалась психотерапевтична допомога в'язням, була апеляція до волі до життя. І щоразу, завжди мужність жити або ж нездоланна втома виявлялись залежними лиш від того, чи мала людина гідний смисл життя. Девізом психотерапевтичної роботи в концтаборах слугували слова Ніцше: «У кого є Навіщо жити, може витримати будь-яке Як». «Навіщо» – це смисл життя, а «Як» – надзвичайно важкі умови життя в концтаборі, які можна було витримати

лиш за наявності життєдайного «Навіщо». Треба було постійно плекати у свідомості в'язнів таке «Навіщо», тобто, гідний смисл життя. Рятівний смисл в тих умовах – хтось або щось на волі, в нормальному, людському житті дуже чекає тебе як незамінного і неповторного – любляча і любима людина або важлива справа, особиста місія тощо (Франкл, 1990).

Відтак, вчення В. Франкла стоїть на тому, що *смисл життя – це необхідна умова і провідний чинник нормального формування, функціонування та психічного здоров'я особистості*. Сам він називав його і «логотерапією», і «екзистенційним аналізом», і «методом екзистенційного аналізу» та вважав «одним з напрямів психотерапії». Наша спроба встановити співвідношення цих назв, дозволяє розмежувати екзистенційний аналіз і логотерапію як теоретичну і практичну складові його вчення.

«...Потреба й питання про смисл життя, – підкреслював В. Франкл, – гостро постають саме тоді, коли людині живеться гірше нікуди. Свідченням цього є особи з числа наших пацієнтів, котрі помирають, та колишні в'язні концтаборів і таборів для військовополонених, які вижили в них». Але й чимало осіб, які не потерпають і не потерпали від таких та інших важких страждань, скаржились йому та його учням і послідовникам на тривожно-гнітюче усвідомлення поверховості й безглуздості свого існування, відсутності смислу життя, на почування «внутрішньої порожнечі», «неприкаяності душі», що зводить нанівець їхню спроможність цікавитись, захоплюватись, ініціювати, зумовлює сталий стан тужливої розгубленості й виснаженості тощо. Він дав декілька назв цьому стану: «духовний вакуум»; «екзистенційний вакуум»; «переживання безодні»; «екзистенційний відчай». У описах психодинаміки цього стану В. Франкл наголошував, що сумніви щодо існування смислу життя не є невротичним симптомом. Навпаки, вони являють собою прояв живого й активного духу, розвиненого розуму та гідності суб'єкта. А ті особи, котрі втратили смисл життя і потерпають від відчаю через смерть людей, яких любили понад усе, досягають емоційно-мотиваційної вершини духовності – спроможності самовіддано, жертвовно любити. Та й вже сформований стан «духовного вакууму» ще не є власне невротичним розладом, однак він може призвести до захворювань, які одержали назву «ноогенні неврози». Ці неврози – специфічна сфера логотерапії. Провідний *метод лікування їх* – сократичні діалоги з пацієнтами. Неспецифічна сфера – лікування інших невротичних захворювань. Репрезентативні логотерапевтичні матеріали засвідчують: Якщо «духовний вакуум» суб'єкта заповнити гідним смислом життя, то

його ноогенні, а часто й інші невротичні розлади сходять нанівець (Франкл, 1990).

В основу *методу сократичного діалогу або маєвтики* покладено філософські бесіди Сократа, який стояв на тому, що у нього немає власної мудрості, тому він не може власне навчати, а може лиш спонукати співбесідників до конструктивних роздумів, до пошуку істини шляхом відповідей на його делікатно висловлені критичні сумніви щодо змісту своїх реплік тощо. Сократ порівнював цей свій метод з маєвтикою (*грец. – повивальне мистецтво*) – мовляв, він допомагає людині «народити» свою істину, як його мати, повитуха Фанарета, допомагала народжувати дітей. Так само логотерапевт у процесі сократичного діалогу має допомогти пацієнту/клієнту знайти життєдайний для нього смисл свого життя, але не нав'язує йому жодних смислів, ціннісних орієнтацій, ідеалів.

Парадигмою такого пошуку є феномен, який В. Франкл вважав одним з фундаментальних щодо розуміння сутності людини: «самотрансценденція людського існування». Згідно з його поясненням: «За цим поняттям стоїть той факт, що людське буття завжди зорієнтоване зовні на щось чи на когось, що/хто не є ним самим: на смисл, який необхідно здійснити, чи на іншу людину, яку ми любимо. В служінні справі чи в любові до іншого людина здійснює саму себе. Чим більше вона віддає себе справі або тому, кого любить, тим більше вона є людиною і тим більше стає сама собою.» Отож людина має старатись виявляти у своїх життєвих ситуаціях всі можливі для неї смисли цих ситуації, а відтак щоразу обирати один, котрий вона вважатиме істинним, про що свідчитиме її *інтерес*, бажання, прагнення, ентузіазм, ініціатива щодо здійснення, реалізації його тощо – напруга спонукальної наснаги між «Я є», з одного боку, і «Я хочу» та «Я мушу», з іншого» (Франкл, 1990). Сутнісний зміст самотрансценденції людського існування, згідно з В. Франклом, неперевершено висловив І. Кант: «Людина хоче бути щасливою, але чого їй варто насамперед і найдужче бажати, то це бути гідною щастя» (Кант, 1965). Це означає, що в будь-якій життєвій ситуації людині слід головно перейматись не тим, вдоволена вона чи невдоволена, страждає чи насолоджується, а причинами й підставами свого вдоволення чи невдоволення, муки чи радості.

Отже, кожен може і має визначати для себе унікальні смисли своїх індивідуально-неповторних життєвих ситуацій. Однак, абсолютну більшість таких ситуацій можна поділити на групи за критерієм істотного подібного змісту. Отож різні суб'єкти надають ситуаціям кожної з виокремлених таким чином груп істотно подібних між собою смислів. Воднораз, існують смисли, котрі обирали й обирають для се-

бе безліч людей. Ці смисли «...кристалізуються у типових ситуаціях, з якими стикається суспільство і навіть все людство». В. Франкл назвав їх «кристалізовані смислові універсалії». Вони містять життєдайні смисли і відповідні їм конструктивні підходи до вирішення таких загальнолюдських проблем: 1) що людина повинна давати світу; 2) що людина має брати від світу; 3) як людина має ставитись до своєї долі, яку вона неспроможна змінити. Своєю чергою, цим проблемам відповідають аксіологічні універсалії: 1) цінності творення; 2) цінності переживання; 3) цінності ставлення. Логотерапевт має з'ясувати, які з них можуть допомогти тому чи іншому пацієнту/клієнту, а відтак «опрацьовувати» їх в процесі сократичних діалогів з ним (Франкл, 1990)/

Безумовно, що багатьом особам з травмованою психікою може допомогти й допомагає відродити цілющий для них інтерес до свого майбутнього й теперішнього логотерапевтичне скерування їх до цінностей творення та цінностей переживання (Франкл, 1990). Але, ми висуваємо *третю гіпотезу*: В логотерапевтичному підході до психотравм злочинної війни Московії в Україні «працюватимуть» здебільшого цінності ставлення.

Почнемо з того, що з екзистенційно-аналітичних позицій нищення українців і руйнування України російськими військовими злочинцями є проявом лихої долі, як того фатуму, тієї непідвладної людям приреченості, яку вони неспроможні здолати чи бодай уникнути її. Таке трактування долі випливає з очевидного факту: людська свобода істотно обмежена багатьма об'єктивними умовами земного буття. Людина не може вільно обрати свою генетичну програму і вносити в неї корективи, змінити на свій розсуд ті чи інші умови, обставини, детермінанти, фактори свого життя тощо. Коротко кажучи, ніхто не може зробити все те, чого забажає, тому що розумові та фізичні можливості людини вельми обмежені. Отож В. Франкл постійно наголошував: «Людина не вільна від умов». Доля людини постає перед нею: 1) як її власні природні задатки, детерміновані її генами; 2) як сукупність умов її життя; 3) як взаємодія природних задатків, здатностей і умов.

Однак людина може і має займати *позицію* стосовно своєї долі. Це – базовий прояв *свободи вибору особистості*. В. Франкл писав, що як професор неврології та психіатрії він добре усвідомлює, наскільки сильно людина залежить від біологічних, психологічних та соціально-політичних умов свого життя. Але він ще й індивід, який вижив у чотирьох концтаборах смерті, де переконався, що людина здатна кинути потужний виклик найтяжчим умовам. В пекельних умовах нацистських концтаборів швидко виявлялось моральне єство кожного в'язня. Серед них зустрічались особистості, які залишились людьми – во-

ни співчували й допомагали, як могли, іншим в'язням. Їх було мало, однак їх приклад викликав ланцюгову реакцію. (!) «Вони не зазнали жодної духовної регресії. Навпаки, їх моральність і релігійність помітно прогресували. У багатьох з них та в інших в'язнів саме в ув'язненні і завдяки йому виявилась несвідома, тобто витіснена зверненість до Бога» (Франкл, 1990).

В. Франкл вважав, що у несвідомій сфері психіки кожної людини є «коріння» віри в існування Бога та потреби беззастережно довірливого спілкування з Ним. Мовляв, про існування такого «коріння» переконливо свідчить голос совісті, яким Бог звертається до людини у ситуаціях, котрі вимагають від неї морального вибору. «Те, що моральність людини може нею самою не усвідомлюватись, - писав В. Франкл, - відомо ще з часів Фрейда, який одного разу сказав, що людина часто не лише значно аморальніша, ніж вона собі думає, а й значно моральніша, ніж сама вона вважає. Екзистенційний аналіз робить лиш наступний крок, обстоюючи ту точку зору, що людина часто значно більш релігійна, ніж вона сама підозрює» Цій іманентній людині релігійності органічно відповідає «над-смысл». Основний зміст цього дуже важливого поняття екзистенційного аналізу полягає у вірі в існування Трансцендентного (Надприродного), персоніфіковані суб'єкти якого (Бог, ангели, святі) піклуються про наш земний світ з позицій любові до нього, що надає високого смислу існуванню людства та кожної людини та дає надію на благополучний фінал земних страждань. В цьому змісті полягає потужний саногенний потенціал віри в над-смысл щодо психічного здоров'я (Франкл, 1990).

Згідно з поясненнями В. Джемса: «Релігії притаманна чудова здатність перетворювати найнестерпніші страждання людської душі у найглибше й найміцніше щастя. <...> Тим, хто у відчаї волає: Допоможіть! Врятуйте! – вона пропонує віру в те, що позаду особистості кожної людини, як її безпосереднє продовження, стоїть Вища Сила, яка благоволить щодо неї та її ідеалів. <...> Якщо людина вірить, що всі наші переживання сповнені глибоким моральним смыслом, що наші страждання мають непересічне значення; якщо їй здається, що Небо милосердне до Землі, якщо все для неї дихає вірою і надією, – гіркота життя не отруїть її днів і вони будуть сповнені для неї смыслом і цінністю.» Основні складові такої віри: «1. Видимий, матеріальний світ походить від вищого, духовного світу. 2. Істинна мета і головний смысл людського життя – гармонійне єднання з цим духовним світом. 3. Молитва – це засіб і спосіб звернення по допомогу в скруті до суб'єктів духовного світу, які здатні радикально вплинути на перебіг подій у земному, матеріальному світі. 4. Ліричне зачарування життям та/

або суворе прагнення й здатність до героїчного поведіння в умовах важких випробувань. 5. Живлення оптимістичної надії щодо майбутнього, любові, миру і спокою в душі.» І далі: «У будь-якому випадку сама лиш можливість спасіння, без цілковитої впевненості в ній, цілком достатня для практичного життя. Немає нічого більш характерного в людській природі, ніж здатність людини жити тим, що існує лиш як можливість. Віра в існування можливості може істотно полегшити страждання посередництвом оптимістичного почування суб'єкта, що він врятований від зла завдяки прилученню до Вищих сил» (Джемс, 1993).

В. Франкл підкреслював, що Бог для віруючої людини – це той співчутливий співбесідник, який усе розуміє і може допомогти у вирішенні будь-якої життєвої проблеми. Тому люди звертають до Нього свої найсокровенніші молитви, особливо в найбільш важких для них ситуаціях і станах (Франкл, 1990).

А якщо пацієнт/клієнт, якому, на думку психотерапевта, могло б допомогти щире, автентичне прийняття над-смислу, позиціонує себе як агностик чи атеїст, недовірливо, скептично ставиться до релігії, церкви тощо? Наш досвід надання психологічної допомоги переконує, що зацікавити такого пацієнта/клієнта над-смислом здатний і має психотерапевт. Він повинен пропонувати такій особі розумово виважені аргументи, вибудовані на основі відповідних фактів, роздумів та висновків потужних мислителів, новітніх наукових відкриттів, які б відповідали рівню її інтелекту й освіти, – спробувати таким чином сформулювати раціональну згоду щодо доволі високої вірогідності існування Бога, який любить нас, людей і піклується про кожного з нас, тощо. Ми допомогли й допомагаємо таким особам в такий спосіб здолати фрустрацію безнадійності. Розлогий екзистенційно-аналітичний опис однієї з процедур цієї допомоги *див.*: (Москалець, 2022). Ще один – підготовлений до друку. (Зізнаюсь, що й мене не полишають агностичні сумніви. Але цікаво, я так щиро хотів і намагався допомогти тим особам, що в процесі нашого маєвтичного спілкування з ними і мій скепсис дещо послабшав, моя віра «розумом» зміцнилась, а мрія одержати дар віри в Бога «серцем» посилилось).

Змістовний, хоча й невеликий поки що досвід такої маєвтики дозволяє нам висунути *четверту гіпотезу*: Звернення до над-смислу – це якщо не єдиний ефективний, то один з найбільш надійних способів допомоги особам, охопленим фрустрацією безнадійності через невиліковну хворобу і близьку смерть, горе важкої втрати і муки совісті, зокрема, нівелювання суїцидальних мотивів таких осіб. Психодинаміка нівелювання цих мотивів у наших клієнтів ще раз по-

казала правильність екзистенційно-аналітичного тлумачення агресивності: «Агресивні імпульси ніколи не існують в людині *per se*, а завжди – як ті спонуки, щодо яких вона має визначитись альтернативно – або ідентифікувати своє «Я» з ними, або відмежувати себе від них. <...> Це цілком стосується агресивних імпульсів супроти самого себе – суїцидальних. Вимірювати їх – безглуздо, тому що ризик самогубства залежить не так від сили суїцидальних імпульсів людини, як від її реакції на ці імпульси; а її реакція залежить від того, ставиться вона чи ні до свого життя як до цінності, яку необхідно берегти, попри те, що воно завдає їй болю» (Франкл, 1990). Підтвердилась також концепція суїциду А. Бека, основний зміст якої полягає в тому, що «...швидше самодостатньо безнадійність, а не депресія, є головною детермінантою спроб самогубства і його самого як учинкового явища» (Бек, 2019).

Цілющий для психічного здоров'я вплив над-смислу набуває величезної потужності, якщо суб'єкт пережив благодать навернення, піком якої є релігійний екстаз. Всі ті особи, на яких зійшла ця благодать, непохитно впевнені, що «...увесь Божий світ перебуває у Його батьківських руках, що існує вищий гармонійний порядок, який залишиться непорушним повік, що там, де є Бог, трагедія лиш тимчасова й минуща, а крах та загибель вже не можуть бути остаточним кінцем усього існуючого» (Джемс, 1993). На жаль, неможливо здобути таку благодать розумово-вольовими зусиллями. Але й так звана раціональна, «тільки розумом» віра в Бога, який встановив і підтримує такий порядок, може бути доволі надійним психічним «форпостом» суб'єктного самозахисту від фрустрацій безнадії, горя втрат і т. ін. Завдяки щирому прийняттю над-смислу «тільки розумом», душу суб'єкта все ж може осяяти цілющий спокій віри й надії, що відбувається посередництвом *розчулення* щирої любові, доброти й прощення. Природно, що він сприймає такий психотерапевтичний катарсис як Божу благодать і компенсацію своїх страждань, що, можливо, відкриє йому двері Раю, де він зустрінеться з дорогими йому загиблими, померлими. Тобто, *він нарешті почувується спокійно й «тепло на душі» тут і тепер* (Москалець, 2022).

Узагальнення результатів проведених нами за допомогою методу сократичного діалогу (маєвтики) логотерапевтичних процедур дозволяє нам, зокрема, констатувати: 1. Мотиваційно-динамічний комплекс віри-надії-любові як саногенний результат автентичного прийняття над-смислу, спричиняє відчутний і сталий психотерапевтичний ефект *тут і тепер*. 2. Віра в над-смісл є над-цінною у вимірі психогієни, психокорекції, психотерапії, тому що вона налаштовує на цілющі для психіки людини оптимістичну надію та правдиву любов (віра-на-

дія-любов). Отже, вона може відродити, «реанімувати» *інтерес до життя* посередництвом надання йому високого смислу; такий загальний інтерес є родючим ґрунтом для плекання інтересів, «зав'язаних» не лише на цінностях ставлення, а й на цінностях творення та цінно-стояння переживання.

Наш досвід також дозволяє нам висунути *п'яту гіпотезу*: Зміна ставлення до наслідків своєї психотравми може допомогти суб'єкту здолати свою невротично-фаталістичну фіксацію («зацикленість») на цих наслідках як на нездоланній карі злої долі, ви року фатуму тощо. Ми вбачаємо в такій фіксації специфічну безнадійність, яка охоплює ставлення суб'єкта до своєї здатності упоратись зі своїми психологічними проблемами – він відкидає саму можливість зцілення внаслідок інтегрування невротичних наслідків своєї психотравми у свою Я-концепцію під компульсивним впливом своєї посттравматичної апатії та абулії. Проблема зазвичай виглядає так, що пацієнт/клієнт хоче позбутись наслідків психотравми, але вперто стоїть на тому, що жодні зусилля не допоможуть йому здійснити це.

В. Франкл вбачав у такій фіксації сутнісну ознаку неврозу. Згідно з його поясненням, невротик – це особа, яка виключила для себе можливість «завжди-стати-іншою» і натомість прийняла необхідність «бути-тільки-так-і-ніяк-інакше». «Невротик не вільний в тому сенсі, що не несе відповідальності за свій невроз, однак він, напевне, несе відповідальність за своє *ставлення* до свого неврозу, що полягає у межах його свободи» В. Франкл ілюструє цей феномен цікавим поясненням його однією невротичною пацієнткою, яке назвав «підневільною мудрістю»: «Моя воля вільна, коли я цього бажаю, а коли я не бажаю, моя воля не вільна. Він зауважував, що логотерапевти постійно чують скарги невротичних осіб на свій поганий та/чи надто слабкий характер. Мовляв, вони виправдовують себе, насамперед перед собою, перекладаючи «провину» за свої проблеми на свій характер, немов це – невблаганний вирок злого фатуму – звалюють їх на нього як на цапа-відбувайла. Такий фаталізм зумовлює песимістичне бачення ними свого майбутнього, а відтак, вони бояться його (Франкл, 1990).

Позбутись цього фаталізму може допомогти ключова суб'єктна пуга логотерапевтичного процесу, зосередженого на «цінностях ставлення»: «До спроможності людини «ставати над всім» належить також її спроможність стати над самою собою. Простіше кажучи, як ми це іноді пояснюємо нашим пацієнтам, – писав В. Франкл, – я не зобов'язаний постійно терпіти самого себе. Я можу відмежуватись від того, що є в мені, притім не лише від нормальних психічних явищ, а й у певних межах від психічної патології в мені. Я пов'язаний з обставинами

не просто як біологічний тип чи психологічний характер. Адже типом чи характером я лише володію; а те, що я є, – це особистість. Саме моє особистісне буття уможлиблює свободу – свободу стати особистістю. Це свобода від своєї фактичності, свобода своєї екзистенційності. Це свобода стати іншим» (Франкл, 1990).

Відтак, першим кроком у нашому сократично-діалогічному поступі з такими «фаталістами» є пояснення, що людина неспроможна довільно, посередництвом раціонально-свідомого вибору та вольових зусиль любити чи ненавидіти когось/щось, вірити в щось та/чи на щось сподіватись-надіятись. Мовляв, я добряче подумав і збагнув, що для мене добре любити ось це і ось тих, ось того/ту і вірити в ось це, тому я починаю це/тих/того/ту любити, а ось цього хотіти, а відтак відповідно діяти, поводитись, тощо. Однак, людина здатна розумово виважено й довільно дати об'єктивну *оцінку* і сформувати конструктивне *ставлення* щодо своїх емоційних переживань, бажань і небажань як до факторів свого впливу на свою долю, а відтак, спробувати реалізувати це ставлення у своїй діяльності та поведінці посередництвом вольових зусиль, щоб виправити свою долю на краще, зокрема позбутись наслідків своєї психотравми. Необхідна умова такого саногенного процесу – щире бажання самого невротичного «фаталіста» нівелювати свою фіксацію на психотравмі, а відтак зцілитись. Тому ми одразу намагаємось діагностувати інтенсивність хотіння наших клієнтів позбутись своїх невротичних проблем. Якщо спонукальна енергія цього хотіння недостатньо потужна, то не варто очікувати позитивного результату. Якщо ж вона достатньо потужна, то логотерапевтична маєтика зазвичай є дієвою, ефективною психотехнологією лікування «невротиків-фаталістів», фіксованих на своїй психотравмі. Водночас, формування саногенних оцінок-ставлень до своїх психологічних проблем – це дієвий спосіб корекції характеру суб'єкта.

Другим нашим кроком є пояснення, що найбільш істотний, сутнісний зміст свободи екзистенційного (ціннісно-орієнтаційно-смісло-життєвого) вибору людини полягає в пошуку нею альтернатив у кожному такому виборі та розуміння наслідків кожної з них. Сутнісний зміст альтернативності екзистенційного вибору визначено в Біблії. Згідно з інтерпретацією Е. Фромма: «Бог не втручається в історію людини, протягом якої вона змінює своє серце. Натомість він посилає до людей своїх посланців, пророків з потрійною місією: нагадувати людям про певні цілі, показувати їм наслідки їхніх рішень і протестувати проти неправильних рішень. Справа людини – зробити свій вибір. Тому ніхто, ніякий Бог не може її «спастися» від згубних наслідків її *власного* вибору. Цей принцип виразно постає у відповіді, яку

Бог дав Самуїлу, коли євреї захотіли мати царя. «Отже послухай голо- си їх; тільки поясни їм права царя, який буде царствувати над ними» (1 Цар. 8:9). Після того, як Самуїл розповів євреям про східний деспо- тизм і вони все ж хотіли мати царя, Бог сказав: «Послухай голоси їх і постав їм царя» (1 Цар. 8:22). Але Бог наполегливо наvertsає людей на шлях істини: «...Життя і смерть запропонував я тобі, благословіння й прокляття. Вибери життя...» (Втор. 30:19). Отже, вибирати має люди- на» А Бог ставить її перед *альтернативою* життя та смерті і пропонує їй обрати життя» (Фромм, 1992).

Відтак ми переконуємо невротичних «фаталістів», що головним істинним інтересом добropopядної та мудрої людини має бути ав- тентична ідентифікація з силами добра і відсторонення від зла, що виявляється у категоричному неприйнятті його та активній проти- дії йому тощо. Або добро, або зло – це основна альтернатива у кож- ному екзистенційному виборі людини. І, в принципі, кожна людина має той оптимум свободи, який достатній для цього вибору (Фромм, 1992). Сутність добра і зла висвітлюємо згідно з етичним вченням Ісуса Христа. Довершеним проявом добра у цьому вченні є любов. Сутність почуття любові загалом та її основних видів пояснюємо на основі відповідних матеріалів з підручників для студентів-психологів, написаних автором цього повідомлення. Якщо наші співбесідники у сократичних діалогах логотерапевтичного стибу зацікавлюються ци- ми питаннями, то можуть прочитати ці матеріали, викладені у доступ- ній формі, що здебільшого й трапляється (Москалець, 2020). Завдяки такій самостійній роботі, сократичні діалоги з особами, які її здійсню- ють, стають більш зацікавленими та змістовними, а відтак ефективни- ми. При цьому дуже важливо, щоб вони збагнули й добре засвоїли, що справжня любов – це і найбільш людяне, і божественне в людині.

Третій крок – верифікація першої гіпотези цього повідомлення. У процесі сократичних діалогів обговорюємо її психологічний зміст.

Четвертий, останній крок. Співбесідник, фаталістично фіксо- ваний на своїй психотравмі, якому вдалось зробити попередні три кроки, має мобілізувати себе на реальне утвердження добра посеред- ництвом корисної діяльності. Керуємось відповідними концептами вчення Е. Фромма, який вважав, що для людей з налаштуванням на корисну, плідну діяльність «давати» означає не змушувати себе «жертвувати» собою, витратити свій ресурс, виснажуючи себе психо- логічно, фізично, матеріально тощо, а зовсім інше. «Давати – це най- вищий прояв могутності. Коли я відаю, я почуваю свою силу, свою владу, своє багатство. І це переживання моєї потужної життєдайної сили і моєї могутності сповнює мене радістю. Мене сповнює почу-

вання життєвої сили, що переливається через край, і від цього мені радісно. Віддавати набагато радісніше, ніж одержувати, – не тому, що це позбавлення, а тому, що віддаючи, я почуваю, що живу» Це – найбільш істотна властивість та основний прояв усіх видів справжньої любові. «Крім того, що любити завжди означає віддавати, це означає також піклуватись, нести відповідальність, поважати і знати» (Фромм, 1992). Тобто, покрокове сходження у нашій логотерапевтичній процедурі завершується в царині цінностей переживання, основним змістом яких є справжня любов.

Поки що небагато успішної маєтики з невропатичними «фаталістами», фіксованими на своїй психотравмі, маємо в нашому доробку, але я все ж наважуюсь опублікувати описи ключових позицій цих процедур, тому що прогноую запит на матеріали такого роду й змісту найближчим часом.

Висновки

1. За інтенсивністю психотравмуючого впливу військові злочини рашистів в Україні є масованими, катастрофічними, тому що вони нищівні щодо базових умов психічного здоров'я людини – безпеки існування, справедливості та свободи. Можна сказати, що вони травмують психіку насильницьким відчуженням від людяності – жорстоким нищенням фундаментальних засад солідарного існування людини серед людей.

2. Однією з найбільш важливих деструктивних реакцій на нищівне насильство, якому його жертва не може ефективно протидіяти, є її глибоке розчарування в людях, що може спонукати її ненавидіти життя, а відтак мстити за наругу, скоєну над нею, «компенсаторним насильством» – руйнувати, нищити, убивати, що приносить їй садистську насолоду (Фромм). Ще одна важлива деструктивна реакція на нищівне насильство – фрустрація безнадійності. Але в Україні цим реакціям протидіє реальна перспектива повернення до надійно захищеного солідарного існування на гуманістичних засадах в недалекому майбутньому – Україна захистить за допомогою усього демократичного світу добро, людяність від оскаженого зла. На цій підставі висунуто гіпотезу: Праведність війни України з Росією та реальна перспектива людяного майбутнього після нашої перемоги є запорукою ефективності логотерапевтичного підходу до психотравм цієї війни.

3. Наслідки психотравм можуть бути різними, але їх об'єднує наявна в кожній з них втрата суб'єктом *інтересу* до свого теперішнього та майбутнього. (Фройд). З цього випливає, що необхідною умовою і потужним фактором ефективного подолання наслідків психотравм є

відродження інтересу пацієнтів/клієнтів до свого майбутнього, а відтак до теперішнього.

4. Життєві інтереси людини – те, що щиро цікавить її, а відтак сповнює життєвою наснагою, – інтегрально поєднуються у її смислі життя. Згідно з основним концептом логотерапії, життєдайний смисл життя – це необхідна умова і провідний чинник нормального формування, функціонування та психічного здоров'я особистості. Кожна людина має визначати для себе свій головний смисл життя та смисли своїх індивідуально-неповторних життєвих ситуацій. Однак, переважно більшість цих ситуацій можна поділити на групи за критерієм подібного істотного змісту. Отож різні суб'єкти надають ситуаціям кожної з цих груп істотно подібних між собою смислів. Водночас, існують «кристалізовані смислові універсалії» – смисли, котрі обирають безліч людей. Їх основним змістом є загальнолюдські проблеми: 1) що людина мусить давати світу; 2) що людина може брати від світу; 3) як людина має ставитись до своєї долі, яку вона неспроможна змінити. Цим проблемам відповідають універсальні цінності: 1) творення; 2) переживання; 3) ставлення (Франкл).

Багатьом клієнтам/пацієнтам з психотравмами війни може допомогти відновити інтерес до життя автентичне прийняття цінностей творення та/або переживання. Але, ми припускаємо, що в логотерапевтичному підході до психотравм злочинної війни рашистів в Україні провідну роль гратимуть цінності ставлення, мотиваційно-динамічною основою яких є базовий прояв свободи вибору особистості – здатність обирати ставлення до своєї долі.

5. Отже, сутність логотерапевтичного підходу до психотравм злочинної війни Росії в Україні полягає у стимулюванні щирого інтересу до людяного життя посередництвом вільного автентичного вибору гідних ціннісних орієнтацій та смислів життя.

6. Людська свобода істотно обмежена багатьма умовами земного буття: генетичними, природними, соціально-економічними. Однак людина може і має визначати своє ставлення до своєї долі – до умов і обставин свого життя. В цьому полягає сутнісний зміст свободи вибору особистості (Франкл).

7. У логотерапії інтегральним саногенним ставленням до життєво значущих для суб'єкта втрат і смертельних загроз є віра в «над-смісл» – в існування Трансцендентного, персоніфіковані суб'єкти якого (Бог, ангели, святі) піклуються про наш земний світ з позицій любові до нього, що надає високого смислу існуванню людства та кожної людини та живить оптимістичну надію на можливість благополучного фіналу земних страждань. Адже «немає нічого більш характерного в людській природі,

ніж здатність людини жити тим, що існує лиш як можливість» (Джемс). Тому віра в над-смісл здатна нівелювати фрустрацію безнадійності, зокрема, суїцидальні мотиви осіб, охоплених нею.

8. Отже, автентичне прийняття віри в над-смісл може бути доволі надійним психічним «форпостом» суб'єктного самозахисту від такого важкого наслідку психотравм, як фрустрація безнадійності внаслідок смертельної хвороби, каліцтва, горя втрати і т. ін. Завдяки такому прийняттю душу суб'єкта може осяяти цілющий спокій віри й надії, що відбудується посередництвом *розчулення* щирої любові. Сам він сприймає катарсис цього розчулення як Божу благодать. Тобто, він нарешті почувується відносно спокійно й «тепло на душі» *тут і тепер*.

9. Якщо пацієнт/клієнт, якому, на думку психолога, могло б допомогти автентичне прийняття над-сміслу, позиціонує себе як агностик чи атеїст, скептично ставиться до релігії тощо, то зацікавити його над-сміслом має сам психолог. В процесі сократичних діалогів з такою особою він повинен пропонувати їй «залізні» аргументи, вибудовані на основі відповідних фактів, роздумів потужних мислителів, новітніх здобутків науки, щодо досить високої вірогідності існування Бога, – спробувати сформувані таким чином раціонально виважену основу рятівної для неї віри в над-смісл.

10. Таким чином, віра в над-смісл є над-цінною у вимірі психогігієни та психотерапії, тому що вона налаштовує на цілющі для психіки людини оптимістичну надію та справжню любов (віра-надія-любов). Отже, вона може відновити інтерес до життя посередництвом надання йому високого смислу, що є родючим ґрунтом для плекання інтересів, «зав'язаних» не лише на цінностях ставлення, а й на цінностях творення та цінностях переживання.

11. Посередництвом цінностей ставлення суб'єкт може здолати свою невротично-фаталістичну фіксацію на наслідках своєї психотравми як на невідворотній карі злої долі, вироку фатуму тощо. Ми вбачаємо в такому стані специфічну безнадійність, яка охоплює ставлення суб'єкта до своєї спроможності упоратись з невротичними наслідками своєї психотравми – він відкидає саму можливість зцілення внаслідок інтегрування цих наслідків у свою Я-концепцію під компульсивним впливом своєї посттравматичної апатії та абулії. Проблема зазвичай виглядає так, що суб'єкт, який перебуває в такому стані, хоче позбутись наслідків психотравми, але стоїть на тому, що жодні зусилля не допоможуть йому здійснити це. Цей фаталізм спричиняє песимістичне бачення невротиками свого майбутнього, а відтак, вони бояться його. Позбутись такого фаталізму може допомогти ключова суб'єктна потуга логотерапевтичного процесу, зосередженого на цінностях став-

лення: «До спроможності людини «ставати над всім» належить також її спроможність стати над самою собою. Людина може відмежуватись від того, що є в ній, притім не лише від нормальних психічних явищ, а й у певних межах від психічної патології» (В. Франкл).

12. Тому першим нашим кроком у спільному поступі з такими «фаталістами» є пояснення, що людина нездатна довільно, посередництвом раціонально-свідомого вибору та вольових зусиль любити чи ненавидіти когось/щось, вірити в щось та/чи на щось сподіватись-надіятись. Однак, людина здатна розумово виважено й довільно сформувати оцінку-ставлення до своїх бажань і небажань та емоційних переживань як до факторів свого суб'єктного впливу на свою долю, а відтак, конструктивно реалізувати це сформоване ставлення у своїй діяльності посередництвом вольових зусиль, щоб виправити свою долю на краще і реабілітувати своє психічне здоров'я.

13. Другим нашим кроком є пояснення, що сутнісний зміст свободи екзистенційного вибору людини полягає в пошуку нею альтернатив у кожному такому виборі та в розумінні наслідків кожної з цих альтернатив. Основна альтернатива екзистенційного вибору людини полягає у межах дихотомії добро-зло. Відтак ми переконаємо, що головним *інтересом* добропорядної та розумної людини має бути автентична інтеграція з добром та відсторонення від зла. В принципі, кожна людина має оптимум свободи, достатній для такого вибору. Притім дуже важливо, щоб наші співбесідники збагнули, що справжня любов – це довершений прояв добра.

14. Третій крок – сократичний діалог щодо першої гіпотези цього повідомлення. Мовляв, Україна переможе вселенське зло, сконцентроване в Росії, що відкриває реальну перспективу справді людяного майбутнього. Автентичне прийняття цієї перспективи є родючим психологічним ґрунтом для зростання *інтересу* до життя, заснованому на любові до нього.

15. Четвертий, останній крок. Пацієнт/клієнт, фаталістично фіксований на своїй психотравмі, якому вдалось зробити попередні три кроки, має мобілізувати себе на реальне утвердження добра посередництвом корисної діяльності. Адже для осіб, налаштованих на корисну діяльність «давати» означає не змушувати себе «жертвувати» собою, виснажувати свої життєві ресурси тощо. Для них давати – це прояв могутності. «Коли я віддаю, я почуваю свою силу, свою владу, своє багатство. І це переживання моєї потужної життєдайної сили і моєї могутності сповнює мене радістю.» Таке налаштування є найбільш істотною властивістю та основним проявом справжньої любові (Фромм). Тобто, покровоке сходження у нашій логотерапевтичній процедурі

завершується в царині цінностей переживання, основним змістом яких є усі види справжньої любові.

Список використаних джерел

Бек, А. Т. (2019). Когнітивна терапія депресії: теоретична рефлексія та особисті роздуми. *Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис*, 1(75), 90–99.

Джемс, В. (1993). *Многообразие религиозного опыта*. Санкт-Петербург : «Андреев и сыновья».

Кант, И. (1965). *Сочинения*. (Т. 4, Ч. 1-2). Москва : Мысль.

Москалець, В. (2022). «Над-сми́сл» у логотерапії безнадійності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, 16, 24–36.

Москалець, В. (2022). Перспектива трансформацій у психології москвичів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, 15, 25–37.

Москалець, В. П. (2020). *Психологія особистості*. Київ : Ліра-К.

Москалець, В., Рошкевич, О. (2022). Логотерапевтичний принцип підходу до психологічних проблем ветеранів війни з росією. *Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології*. (Монографія). В. П. Садкового, О. В. Тімченка (Ред.). НУЦЗУ. Харків : ФОП Панов А. М.

Психологічна енциклопедія. (2006). О. М. Степанов (Автор-упорядник). Київ : «Академвидав».

Франкл, В. (2015). *Психотерапия и экзистенциализм. Избранные работы по логотерапии*. Режим доступа: <http://www/koob.ru>.

Франкл, В. (1990). *Человек в поисках смысла: Сборник произведений*. Москва : Прогресс.

Фрейд, З. (1989). *Введение в психоанализ: Лекции*. Москва : «Наука»

Фромм, Э. (1992). *Душа человека*. Москва : Республика.

References

Bek, A. T. (2019). Kognityvna terapija depresii: teoretychna refleksija ta osobysti rozdumy [Cognitive therapy for depression: theoretical reflection and personal reflections]. *Psychologija i suspil'stvo. Ukrai'ns'kij teoretyko-metodologichnij sociogumanitarnyj chasopys*, 1(75), 90–99. [in Ukrainian].

Dzhems, V. (1993). *Mногообразие религиозного опыта [Diversity of religious experience]*. Sankt-Peterburg : «Andreev i synov'ja». [in Russian].

Kant, I. (1965). *Sochinenija [Compositions]*. (T. 4, Ch. 1-2). Moskva : Mysl'. [in Russian].

Moskalec', V. (2022). «Nad-smysl» u logoterapii' beznadijnosti [«Over-meaning» in logotherapy of hopelessness]. *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Psychologija»*, 16, 24–36. [in Ukrainian].

Moskalec', V. (2022). Perspektyva transformacij u psihologii' moskovytyv [The perspective of transformations in the psychology of Muscovites]. *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Psychologija»*, 15, 25–37. [in Ukrainian].

Moskalec', V. P. (2020). *Psyhologija osobystosti [Personality psychology]*. Kyi'v : Lira-K. [in Ukrainian].

Moskalec', V., Roshkevych, O. (2022). *Logoterapevtychnyj pryncyp pidhodu do psyhologichnyh problem veteraniv vijny z rosijeju. Aktual'ni doslidzhennja v suchasnij vitchnyjanih ekstremal'nij ta kryzovij psyhologii' [Logotherapeutic principle of approach to psychological problems of veterans of the war with Russia. Current research in modern domestic extreme and crisis psychology]*. (Monografija). V. P. Sadkovogo, O. V. Timchenka (Red.). NUCZU. Harkiv : FOP Panov A. M. [in Ukrainian].

Psyhologichna encyklopedija [Psychological encyclopedia]. (2006). O. M. Stepanov (Avtor-uporjadnyk). Kyi'v : «Akademvydav». [in Ukrainian].

Frankl, V. (2015). *Psihoterapija i jekzistencializm. Izbrannye raboty po logoterapii [Psychotherapy and existentialism. Selected works on logotherapy]*. Rezhim dostupa: <http://www/koob.ru>. [in Russian].

Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskah smysla: Sbornik proizvedenij [Man's Search for Meaning: Collected Works]*. Moskva : Progress. [in Russian].

Frejd, Z. (1989). *Vvedenie v psihoanaliz: Lekcii [Introduction to Psychoanalysis: Lectures]*. Moskva : «Nauka». [in Russian].

Fromm, Je. (1992). *Dusha cheloveka [The soul of man]*. Moskva : Respublika. [in Russian].

Abstract

Moskalets V. P.,

Doctor in Psychological Sciences, Professor,
Head of the Department of General and
Clinical Psychology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
E-mail: bober.if@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0724-2657

THE LOGO-THERAPEUTIC APPROACH TO PSYCHOLOGICAL TRAUMAS OBTAINED BECAUSE OF THE RUSSIA MALEFICENT WAR IN UKRAINE

The Russian war crimes in Ukraine traumatize the psyche by violent alienation from humanity - they destroy the very foundations of the solidarity in people's life and the basic conditions of mental health: security of existence, justice and freedom. But such frustrations as hopelessness and "compensatory violence", the most destructive reactions to this alienation, are countered by the real prospect for reliable restoration of these foundations in the near future - Ukraine with the help of the entire democratic world will protect goodness, humanity from the maddened evil. Thus, the main article hypothesis is: the righteousness of Ukraine's

war against Russia and the real perspective of humanistic future after our victory is a guarantee for the effectiveness of the logo-therapeutic approach applied to psychological traumas obtained during this war. A significant consequence of a psychological trauma is loss by an individual of interest in his/her present or future (Z. Freud). Therefore, a necessary condition and a powerful factor of psychological rehabilitation for people with psychological traumas is the restoration of such interest. An individual's interests, which fill him/her with vital energy, are integrated into his/her meaning of life. The vital meaning of life is a necessary condition and a leading factor for an individual's normal formation and functioning, for his/her mental health (V. Frankl). Such meanings are based on universal values: 1) creativity; 2) experiences; 3) attitudes. The article substantiates the hypothesis that if the logo-therapeutic approach is applied to the psychological traumas obtained because of Russia's maleficent war in Ukraine, first of all, the attitude values "work", which motivational and dynamic basis is freedom of choice manifested by an individual - the ability to choose one's attitude to one's own fate. In logo-therapy, a universal sanogenic attitude to all significant losses and destructions is based on an individual's belief in "super-meaning" - in the existing God who loves people, who gives a high meaning to the existence of humanity at all and every person and who nourishes hope for a happy ending of earthly suffering. We have shown how such faith overcomes the state of hopelessness, loss of interest in life, etc. caused by psychological traumas. The working procedure for clients with neurotic-fatalistic fixation on the consequences of their psychological traumas is highlighted. The efforts applied by an individual during this procedure is to make an existential choice of good, manifested ultimately is love, in the ability to care sincerely. An individual who cares with love feels his/her life-giving force, which fills him/her with sanogenic comfort - a powerful incentive to interest in life.

Key words: *psychological trauma, mental health, alienation from humanity, interest, attitude values, meaning of life, super-meaning, freedom of choice, love, care.*

Отримано – 01 лютого 2022

Рецензовано – 05 лютого 2022

Прийнято – 09 лютого 2022

Received – February 01, 2022

Revision – February 05, 2022

Accepted – February 09, 2022